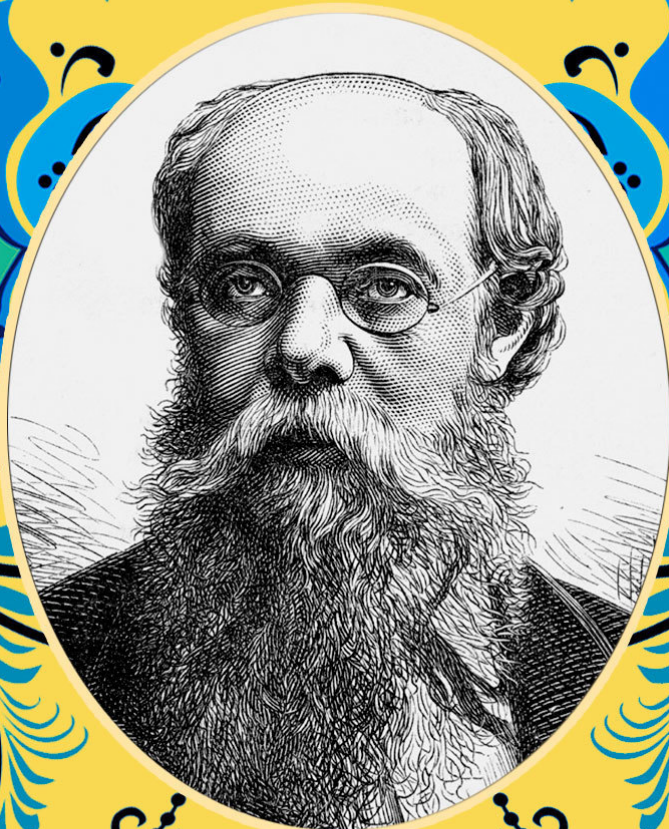

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Олександр Кониський

**СЕМЕН ЖУК
І ЙОГО РОДИЧІ**

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Олександр Кониський
Семен Жук і його родичі

«Мультимедийное издательство Стрельбицкого»

Кониський О.

Семен Жук і його родичі / О. Кониський — «Мультимедийное издательство Стрельбицкого», — (ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

«Семен Жук і його родичі» Олександра Кониського – це повість-хроніка, у якій автор представив образ українського інтелігента як людини нового типу***. Твір належить до найкращих зразків великої прози Кониського разом із повістю «Юрій Горовенко».

© Кониський О.

© Мультимедийное издательство
Стрельбицкого

Содержание

ЧАСТЬ ПЕРША	6
I	6
II	10
Конец ознакомительного фрагмента.	16

Олександр Кониський **СЕМЕН ЖУК І ЙОГО РОДИЧІ**

Хроніка

Написав в 1873 році

О. Яковенко

ЧАСТЬ ПЕРША

I

Одного весняного дня 186... року, так як о півдні, на східцях університетського рундука, у городі Н. сидів, вельми замислившись, молодий парубок. Уставивши лікті у коліна й підперши щоки долонями, дивився він, через університетський майдан, на далекий край неба. Зглянувши на його чоло, на бистрий вираз його палкого погляду чорних великих очей, можна було догадатись, що в голові його засів цілий рій думок; що думки ті не аби-які, не щоденні, що вони витають десь далеко-далеко.

То був Семен Жук. Він скінчив університет, узяв диплом на кандидата-юриста и, зібравшись їхати до дому в Черніговщину, завернув попрощатись з тим храмом, в котрім освітився наукою. Обійшовши ті аудиторії, де слухав лекції, він сів на рундуці и дожидав свого товариша Антона Джура, скінчившого тієї-ж пори університет з дипломом лікаря. Джуру треба було ще завернуть чогось до професора Бокогрія. Дожидаючи Джура, Жук замисливсь про свою будучину; про путь, котрий треба було вибирати у житті, і про те, як простувати на тім пути...

Аж ось скрипнули важкі дубові двері: Жук обернувся, з університета вийшов Джур.

«Що,» спитав його Жук, «зовсім?»

– «Зовсім,» одповів Джур.

«Поїдеш?»

– «Поїду.»

«Коли ж?»

– «Днів через десять.»

«Овва!.. довго ждуть!.. я думав сьогодня.»

– «Не можна... чого не робив – Бокогрій твердить одно: щоб я друмековав у його, тай годі.»

«Гм!.. ну, та дарма... поки що я зїзджу до дядини, а через десять днів вернусь за тобою... Ходім!»

З сим словом Жук зняв шапку, низенько поклонився університетові и сказав: «прощай! спаси-Біг тобі!..»

Студенти пішли через майдан. Джур був веселий и висвистував мазурку, а Жук йшов повагом, хмурий.

– «Чого ти, Семене! такий хмурий?» спитав Джур. «Спустив ніс на квінту, наче бурсак перед ректором, або наш брат, зрізавшись на екзаміні... Ти-ж узяв кандидата... чого тобі ще?! тепер вольний козак на усі чотири боки...»

«Еге!.. вольний козак!..» одмовив якомсь нехотя Жук... «вольний... тим то я замислився, що вольний!.. вольний, та не знаю, що діяти...»

– «Се-б то як?»

«Так! ти тільки подумай: що перед нами... ціле море життя... а як його переплисти?»

– «Предки наші плавали на чайках, а в наш час плавають на пароходах...» шуткував Джур.

«Ні!.. ти не шуткуй, а слухай справді... Ну, скінчили ми університет: ти лікар, я кандидат прав, що-ж дальше? Двері університета за нами зачинились; а відчинились інші двері – двері життя... Хоч чи не хоч, а треба переступить поріг, треба ввійти у ті двері... Що-ж ми там робитимем? куди приставить нас, до якої роботи приверне хазяїн того широкого поля, котре зветься – життя?... Ти лікар! твоя стежка протоптана: поїдеш за кордон, вернешся, візьмеш катедру и почнеш: учить, та лічить, «жить, та поживать, та грошей наживать...» Одно слово: твоя стежка видна; не видно на їй ні груди, ні гололедиці; рівно як на столі...»

– «А хіба на тій дорозі, котра веде у Жуківку, єсть и тепер, на весні, и грудя и гололедця?» перебив шутками Джур...

«Цить бо! я веду річ не шуткуючи... До Жуківки ми доїдемо з тобою гарно, по рівному; та в Жуківці треба шукать, треба вибирать стежку...»

– «И вибирай досхочу, залюбки...»

«Легко сказать: «вибирай!» Стежок багацько – та на яку йти, не знаєш! Глянеш на одну – багно; глянеш на другу – ожеледь и хвища; на третій – скрізь копці, тільки те и роби, йдучи по їй, що дивись: як би не споткнутися, та не зломать вяз...»

– «Чудний ти чоловік, Семене! на тебе найшли смутні думки, ти й філософуєш невідь що. Мені гірш ніж тобі! у мене вже скибка одрізана! лікар, тай годі! дорога загорожена. Учи, як ти мовляв, да лічи, та з сієї колії вже и не виходь: бо ся колія – твій хліб насущний... От-що! Чи так же у тебе?... Ти куди кинь, так клин: чи у судовики, чи в адвокати, чи в учителі, хоч и в професори – добивайся... Та тільки на що се все тобі! У тебе – хвалить Бога, худібчина не аби-яка; ти чоловік з великими достатками... «лежи на печі, та їж колачі.»

Жук косо глянув на Джура, всміхнувся и сказав: «не про се річ... я мислю не про байбацтво, а про ту стежку, на котрій моя праця принесла-б найбільшу сумму громадської користи...»

– «От воно що!.. громадської користи» – переговорив його Джур, притискаючи останні слова. – «Паничу забажалось праці»...

«Я з роду не був паничем!» сердито сказав Жук. «Та тепер и не час сидіть згорнувши руки...»

– «Годі, годі», перебив його Джур, «не сердься... йди в учителі.»

«Пішов би, так хисту нема.»

– «Ну в судовики, тепер заводяться нові суди, треба нових людей; на юристів тепер велика потреба.»

«Ні, брате! шкода! хоч я и юрист, а з роду, з віку не піду у судовики, мене аж мороз по шкірі дере, як нагадаю: як то страшно бути суддею! Розібе голодний чоловік шибку, та вкраде бохонець: суди його: у тюрму, або в арештантські роти!»

– «А по твоєму як? погладить злодія по голові, чи що?»

«Не треба гладить по голові, не треба й кожі здирать...»

– «Значить: не треба карать ні за яку провину?» перебив Джур.

«А ти думаєш, що треба?... а ще лікар «друг людей», гуманіст!.. Хіба кара доводить до пуття? Хіба сама кара не таке-ж зле – лихо, як и провиня? Ріжниця між карою й провинною тільки та, що зле лихо-кару заподіває ціла громада, государство, а провини робляться людьми поодинокими: кара, як зле-лихо, справедлива тільки на стільки, на скільки в їй єсть потреба. От – и усе! Провинники люде недужі, хворі, їх треба гоїть, а не карать»... Жук трохи спочив, з очей його летіли искри того божого жару, котрий горить у чесних, просвічених молодих людей. Далі він знов заговорив: «От – ти лікар: суди-ж сам, чи не чудно-б було, коли-б недужу слабу людину – ти став гоїти голодом?... Нападе на чоловіка пропасниця, и ти, яко лікар, даси йому хини; нехай же та сама пропасниця приневолить чоловіка до такого непокірного його волі бажання, що він мусить украсти бохонець – и ти, ставши суддею, замісто хини, пропишеш недужому тюрму з вонючим повітрям, з голоднечею... Виходить так: за те, що на чоловіка напала пропасниця – йому присудять ще сухоти... Скажеш, не правда се?»

– «Ти сёгодні філософуєш и вдарився в софізми... Поодинокі злучаї, похожі на той, який ти зараз привів, бувають, але ти бери не поодинокі злучаї, а возьми и провини и провинників загалом, тогді...»

«Теж святе буде,» перебив Жук махнувши по вітру рукою. «Ні! ні! не піду я в судді. Нехай буде й по твоєму: нехай судді будуть и потрібні, на те щоб творячи справедливий суд, розвивати у народі правову сферу; але ся наука не по душі мені...»

– «Так в адвокати йди,» говорив ніби дразнячись Джур.

Жук сплюнув чогось на бік, трохи помовчав и заговорив наче-б сам до себе: «Здається краще усього зроблю, як стану хазяйнувати. Погано тільки, що я в хозяйстві – наче Хома в дворянстві... ні теорії, ні практики ні аза не тямлю; але-ж не святі горшки ліплять!...»

– «Так!.. а мені здається,» сказав Джур, «що хазяйнуючи, ти підеш на ту стежку, по якій найменше добудеш користи для громади.» Останнє слово Джур вимовив з таким притиском, наче хотів чимсь докорити Жуку. А Жук не звернув уваги на той потайний докір и сказав:

«От же й ні! слухай: нехай буде, що я суддя: привели до мене злодія, що з голоду вкрав мірку борошна; осудив я ёго на півроку в тюрму, тай кажу: дивіться люде! не крадіть, бо й вам те буде. – Отсе раз. А ось друге: я хазяйную; помаленьку вводжу в практику теорію науки; знаю: коли, як и чим треба підгноїти яку землю; коли виорать; яку пашню після якої лучше посіять; жну не руками, а машиною; молочу не ціпом, а машиною; из такої ж ниви, з якої сусіда мій темний Ничипор збирає дві-три копи, я зберу десять, або и двадцять... Ничипор дивиться; потайно завидує, а в слух глузує з мене, скаже, що «богатому чорт дітей колише», а далі – стане потрохи придивляться на моє хазяйнуванє, тай собі так...»

– «Який ти швидкий!» перебив Джур. «Справді ти мені нагадуєш про Манилова... Твій Ничипор надивиться на твої машини, тай у себе позаводить.»

«Сам не позаводить; бо у ёго в кишені злидні... Але коли більша частина Ничипорів стануть оброблять землю по моєму, оратимуть її плугами, а не ковиряти муть, як тепер, ралами, тогді у їх буде родить не сам-третє, а сам-двадцять... а там, коли не вони, так діти їх заведуть гуртові машини... Ну, тепер кажи: де більш користи?»

– «Коли б твоїми устами та мід пить, воно б добре було; так лихо наше, що селяне наші уміють гуртом тільки шинки заводить та горілку пить... Жди, покіль тота освіта просвітить засліплені панскою и жидівскою експлоатацією очі... Улита іде, та коли то вона приїде!»

«Колись приїде, коли почала їхать; аби їхала, аби не сиділа на однім місці... Швидко роботи не хвалять. Та треба звернуть и на те увагу, що народ наш знаходиться у такій темноті, у такому убожестві духовному и матеріальному, що й гріх и сором винуватити ёго за те, що він черепашою ходою йде по стежці свого економічного розвою... вже й те добре, що він не стоїть, а йде... А яка велика міцна сила повинна бути у тім народі, котрий уміє йти на перед; дарма, що на кожному ступні ёго ходу зупиняє и жидівська кабала процентами, и панські утиски землею й лісами и тисяча инчого. Найголовніша ж притичина, котра зупиняє економічну ходу сільского люду – та, що по селам у нас нема громадского кредиту, по усім селам один банкир – жид, а жид – тепер у нас усюди велика сила.»

– «Сю силу и я знаю,» сказав сміючись Джур, «бо платив їй по 40/0 місячно.»

«Бач! бач!.. а що!» скрикнув Жук, наче зрадівши; «ну слухай же дальше: котре літо у нас у Черніговщині плохі урожаї – трохи що не голод; хвороба на скотину; заробитків нема; винокурні и сахарні заводи у панів запустили; пани збідніли; а налоги ростуть и ростуть... Мужик платить... а з чого він платить? Приїде збірщик: «давай подушне!» а подушного нічим заплатити и продати нічого; клуня и комора пусті!.. А все таки: «давай подушне, а то оцінують и ту останню телицю, котрої взяли и чума посоромилась.» От и несе мужик жінчину плахту до жида у застанову; позичає у Ицька два карбованці, оддає їх збірщикові, а жидові через зиму заплатити втрое... От-то де крєпацтво наших селян; жид закрєпостив и панів... Заведи ти на селі хоч невеличку позичкову кассу и ти усе село визволиш з жидівської кабали... Хиба тут не буде громадської користи?» спитав Жук, дивлячись на Джура таким поглядом, наче перед ним стояв той самий жид – банкир, що закрєпостив селян.

– «Поможи тобі Боже!» одповів Джур. «Тільки навряд чи послухає твоєї проповіді мужик, хоч ти й надінеш народне убранє – и підеш за плугом...»

«Цить, цить, цить!» заторохтів Жук. «Не носити му я народнєго убраня, заигрувать з мужиком не буду; за плугом не ходити му, бо й не вмію; проповіді ні якої не держатиму, бо

добре знаю, що народові вже й попівська проповідь остила... Я буду тільки працювати, учить ділом и давати пораду тільки тоді, як у мене питатимуть.»

– «Добре, добре...» говорив Джур. «А жида де дінеш? Покиль він шинкувати ме у селі – уся користь, яку придбають селяне з твого проводу, йти ме до жида в кишеню за горілку.»

«Не вся, а певно якась частка її ити ме; бо без горілки не можна, и ми пемо...»

– «Пемо, та не упиваємось.»

«И селяне не упиваються; не вір тому, хто говорить, буцім селане стали більш пиять: пють вони и тепер стілько, скілько пили и 20 літ назад; але пропивають тепер більш; бо колись за відро горілки платили п'ять золотих, а тепер п'ять карбованців: виходить, що пють в одну міру а пропивають більш ніж в шестеро, та не без того ще, що й жид обсчитає: дасть в набір квартиру, а запише – дві...»

– «Чим же ти допоможеш сему лиху?» допитувався Джур.

«Треба чимсь допомогти, та вже в сім разі «запомога не од нас, а хиба од Бога»...

– «От тобі й на!» зареготався Джур. – «От тобі й «сила», котра не знає чим побороть жида й горілку.»

«Не регочись, брате!» визвірився Жук. «Буцім ти й не розумієш, що жид – тут п'яте колесо до воза... Хиба без жида не буде й шинку! Гай-гай! ти згадай лучче про те, що половина бюджету в нашім господарстві складається з горілки.»

– «Еге! та от ти куди стрижеш! Значить: акциз – по боку!»

«А ти думав як? щоб тільки одного жида по боку!.. Хе-хе-хе!..» Жук засміявся тим сміхом, в котрому можна почути не одну тільки веселу иронію, але якесь инче, сумне чувство. Тим часом Джур и Жук прийшли до Жукової квартири.

«Заходь, покуrimo», сказав Жук.

– «Дякую! нема часу; треба швидче йти до дому, передягнуся, та до Бокогрія.»

«Ну йди, та додержи ж слова! Через десять днів поїдемо до мене в хутор... чуєш?»

– «Чую, чую... прощай!»

«На здорове!»

– «Щасливої дороги.»

Товариші розійшлися.

Жук прийшовши до дому, довго міряв ступнями свою кімнату и вдовж и впоперек, покиль не ввійшла дівчина и не покликала ёго обідати.

II

Весна того року була рання, тепла; косовиця почалась рано. Звичайно: в Черніговщині коло Батурина починають косить перед Купалом, а того року почалась косовиця далеко раніше; вже коло половини червня стояли инде копиці сіна.

Почтовим шляхом по дорозі до Батурина їхав простий візок трояком. На передку сидів погонич, хлопя літ під 16, босе, в одній сорочці и в солом'яному брилі: спека була велика, так варом и варило. На заді воза сиділо двоє проізжих. И одежу, и лица їх так занесло курявою, що не можна було розпізнати, хто з їх білявий, а хто чорнявий... Коні тюпали помаленьку и піднимали страшенну куряву, котра так стовпом и стояла. На дворі була така тиша, така тиша, що навіть листя на вербах ні каплі не тремтіло... Прив'язаний до дуги поchtовий дзвоник не то що-б дзвонив, а якось жалібно голосив, наче й ёго добрала літня спека.

То їхали Жук и Джур в рідну хату до Жука, де ёго ждала неня и сестри.

«Ану хлопче! торкай пристяжних,» заговорив Жук до погонича... «Он – бач права зовсім не везе, й посторонки теляпаються. Торкай!.. от – от – недалеко. То й пече-ж!.. Господи!»

– «Добре таки пече,» сказав погонич, буцім не дочувши слов Жука про пристяжну. Жук знов озвався:

«Ну бо, хлопче! поганяй швидче! Дивись – ідемо наче з копами. Ну!.. приїдемо до дому – мій могорич»

– «Дякую! я не вживаю,»

– «Чого не вживаєш?»

– «Горілки.»

«Ну четвертака дам, тільки швидче поганяй!»

– «Ей! ви гаспідські коні! ніо!!» крикнув погонич на коней; сіпнув оглобельну за віжки и махнув пугою на пристяжних. А коні й байдуже собі!

– «Ти-б їх пугою свиснув!» сказав Джур.

– «Не поможе! сієї жидівської худоби й колком не підженеш! Ти на їх: ніо! а вони тобі: тюп, та тюп! – Ніо! що-б ви поздыхали ёму на радість!» гукнув погонич из усієї сили, хлеснув пугою и оглобельну и пристяжних.

«Хто держить станцію?» спитав у погонича Жук.

– «Звістно хто: жид! хіба по коням не видно: такі шкапини тільки у жидів бувають... Ніо!» И пуга знов простяглась по коням.

«Чи дома то моя матуся?» заговорив Жук.

– «Певно, що дома,» одповів Джур; «час робочий, косовиці; де-ж їй тепер бути, як не дома?»

Замовкли; бесіда якось не йшла; спека не давала и говорить.

– «Ви до Батурина, паничі?» спитав погонич.

«Ні,» одповів Жук, «не до Батурина, а в Жуківку... Знаєш дорогу?»

– «Як не знать! учора там був... якогось лікаря возив.»

«На що лікаря?» сполохнувся Жук.

– «Кажуть віспа в селі Куликах, що зараз за Жуківкою.»

«А в Жуківці?»

– «Там нічого не чути... Так ви се у Жуківку у гості, чи що ідете?» допитувався погонич.

– «Хто в гості, а хто до дому,» одповів Джур.

– «Так ви може Жученки?»

– «Один Жученко, а другий – ні!»

– «Еге! бачте, а я й не знав... ніо!» Показалась висока могила. Погонич взяв вправоруч з поchtового шляху. Проїхали верстов дві, дорога почала твердійша, курява стала далеко менша

и перед проїзжими явився чудовний краєбраз! На версі чималої гори біліла церква, на котрій сяяв золочений хрест; на взгір'ї в садах, наче в зеленім морі, розкошував білий панський будинок з зеленим зелізним дахом; округ ёго визирали невеличкі, чепурні, огрядні хатки селян: з десяток, чи и менше; по під горою, мов срібний пояс, текла річечка, на другім боці річки, тож на взгірю, розкинулось чимале село.

«Ото де церква,» сказав Жук, то наш хутор – Жуківка; там тільки наше дворище, та священника; а ото на тім боці козаке село – Кулики. Приход один. Церква у нас, а зоветься хутором... Коли хочеш побачить усю красу сего краєбразу, треба подивиться на ёго тогді, як сонце сходить. Просто рай! річка оддає червоною гадюкою... Ну, хлопче! торкай, торкай! от – от дома будемо.»

Жук замовк. Мовчки вїхали в село; в селі тихо – наче в могилі: нігде ні що не щавовкне; зараз видно, що робочий час.

Вїхали в двір... и тут тиша! З під комори тільки якась сіра собака гавкнула на дзвінок, та й вона скоро замовкла. Підвернули до рундука. З будинку одчинились двері и показався старий, заспаний чоловік, в сірих штанах городянского крою, босий, в жилетці. Він протирав очи и сердито дививсь: мабуть ёму не сподобалось, що ёго розбудив дзвінок.

«Здоров був Иване!» озвався до ёго Жук. «Се ти – ще?»

– «А, а – а! се ви паничу! Я се вас и не пізнав, так вас занесло пилом... Та таки, признаться, задрімав трохи, скучно одному.»

«А де-ж матуся и сестри?» спитав Жук Ивана.

– «Усі на косовиці, ще зранку поїхали. Там и повар, там и обідатимуть.»

«Отаке! чи даси-ж нам чого попоїсти?»

– «Нема у мене нічого! хиба самовар нагрію, та у ключниці візьму масла и молока.»

«Ну й добре! познає же, будь ласкав, з воза, та дай спершу нам вмитися.»

Иван повагом позносив з воза скринки и узли, гукнув на ключницю, щоб борзій ставила самовар, а сам принявся обмивать и чепурить гостей.

«А де косять?» спитав Жук.

– «В Нестратовщині.»

«Ми, перекусивши, подамось туди-ж.»

– «Хиба пішки,» сказав Иван; «бо дома коней нема.»

– «Далеко та Нестратовщина?» спитав Джур.

«Верстов чотири.»

– «Ні! не буде и трох,» перебив Іван, «тільки що жарко дуже.»

«Се дарма! ми підемо, як трохи спаде жара,» одповів Жук.

Обмившись, причепурившись и перекусивши, Жук и Джур пішли до косарів. Йшли вони не проїздною дорогою, а стежечками через жита навпростець. Жара трохи спала, але все ще в повітрі стояла тиша и духота. Жито почало вже красоваться и оддавало тонким ароматом. На полях попадались невеличкі могили засіяні житом, котре легонько колисалось тихою, ледве примітною хвилею. Де-не-де манячили невеличкі гайки: небо було чисте, блакитне, нігде ні хмариночки... Груди розкривались якось широко, втягаючи в себе чисте ароматичне сільске повітре.

«Дивись!» сказав Жук; «он-он манячить ліс; ото й наша Нестратовщина...»

– «А, ну! давай співать!» заговорив Джур. «Я хоч и не поет, и не люблю идилії, але в такому місці, в такому часі – сам не знаєш, яка сила заохочує тебе до пісні.» И два голосні баритони полились по полю! Слова пісні «в чистім полі трава росте» котились по житам, як котиться живе срібло розсипане на столі.

Великий луг, кругом оперезаний березиною, липиною, кленом и осичняком, а инде й дубиною, – були Нестратовщина. Як тільки наші молодики ступили в сей луг, їх обдало чудовним ароматом свіжо покошеного сіна, материнки, дикої гвоздики и инчих полєвих квіток.

Одна, більша половина луга була покрита товстими свіжими покосами; на другій пишалось ярко зелене озеро трави, завітчаної такими узорами квіток, яких не виводила ще ні одна щітка художника и які уміє виводити тільки один великий художник – мати природа! В однім місці кизлики и звіробой розсипались по траві крапельками золотого дощу; в другім, мов срібні зірки на зеленому оксамитовому килимі, блищали білі гвоздики; в третім – пахуча материнка сиділа великими кущами и так гордо виглядувала, так мило и приязно, наче невіста на вінкоплетинах!.. А далі різні колёри – то зливались, то розходились. И всяка рослина жила повним житєм, дихала повним зітханєм, не вважаючи на свій близький кінець, не гадаючи про те, що от-от підступить до неї косар, махне косою и гострою сталлю підотне її біля кореня, и вона, пишна и горда краса лугу, викохана природою, схилиться, впаде, засохне и піде на сіно скотині!.. Отак и між людьми! Клекотить молода кров, високими чистими чувствами хвилюється серце; святою, міцною надією наливається душа; и квітчається и пишається повне щастя молоде жите, аж гульк! підкралась смерть, неначе злодій у ночі, махнула косою – и, Боже! де та краса, де та сила, де та надія? Нема їх! zostався один холодний труп, над котрим льються гарячі слёзи приятелів, родичів, дружини и криваві слёзи матери, над котрим, мовчки, стоїть батько: – він не плаче, у ёго нема сліз; печаль так здавила ёго серце, туга так пригнітила ёго душу, що нікуди просунуться з очей слёзи! О, тяжкі й гарячі оті невидимі батьківські слёзи! Знаю я їх!.. крий Боже, вилилась би з очей та батьківська слёза! Здається вона б спалила и камінь, и воду, и лід....

На отім-то зеленому, завітчаному озері йшла валка косарів; так рівно, поважно один за другим, наче колись козацькі чайки плили по Чорному морю за тихої години. Коси тільки блищали против сонця: блисне коса, сховається в траву и почувється тобі такий шелест, мов трава зітхнула останнім зітханєм. Першу ручку, звичайно, вів отаман, чоловік вже не молодий, високий, широкоплечий, чорноусий; полудневе сонце так засмарило ёму лице, що являвся дуже різкий контраст смуглого чорного лица против білої груди, котра виглядувала з пазухи розхристаної сорочки.

– «Не отставай, а то підріжу!» шутковали задні косарі з тих, котрі йдучи в середині не поспівали за передними.

«Бог помочи!» сказали паничі отаманові, знімаючи брилі.

– «Дякувати вам!» озвався отаман, не перестаючи косить.

«А де пані?» спитав Жук.

– «Там десь біля катряги; мабуть полудень приготавляють.»

Геть з боку під кучерявою березою стояв панський тарантас; біля ёго два прості вози; на їх лежали харчі прикриті від сонця білими, наче сніг, ряднами. Біля возів була розкинута катряга. На таганку висів невеличкий казанок, а рядом з ним на сишках кипіли два величезні казани: в їх варились каша косарям на полудень. З під воза вискочила ряба собака и кинулась на Жука.

«Тю-тю! дурний Рябко! не пізнав свого хазяїна, чи що?.. Пішов вон!» закричав на Рябка Жук. Рябко подався трохи назад; але не переставав гавкати, мов сам собі не няв віри: чи справді Жук ёго хазяїн, чи ні?

«День добрий!» озвався Жук до молодиці, котра сиділа біля казанів и мішала ополоником кашу.

– «Здорові були! а чого вам треба?» спитала молодиця.

«Проведи спершу од собаки.»

– «Та йдіть, не бійтесь, він не вкусить!.. Цить! навіжений!» гукнула вона на Рябка, пустивши в ёго поліном. Рябко одскочив в бік и, підобравши хвіст, поплентався собі під віз у холодок.

«Де пані?» спитав Жук.

– «А на що вам? вони тут десь були... щось не видно, може де в кущах ягоди збирають.»

– «Сеня! Сеня!» закричала молода дівчина, біжучи супротив Жука и розставивши руки, буцім хотіла піймати ёго.

«Рися!» скрикнув и Жук и побіг на зустріч сестрі. Брат и сестра кинулись одно до другого на ший, обнялись и кріпко-кріпко поцілювались. Голосне ціловане оддалось луною у лузі. – «Коли-ж ти приїхав?» спитала Рися.

– «Сьогодні!.. Як ти, Рисю, підросла, випрямилась... яка краля!..» и Жук ще раз поцілював сестру. «А деж матуся?» спитав він.

– «Тут, усі тут; ми тебе не сподівались сёгодні, думали, що ти пробудеш у дядини до Петра... Мамо! мамо!.. де ви? швидче йдіть! Сеня приїхав... Мамо!..»

– «Иду, иду,» почувся за кущами голос. Жук побіг на голос. Мати обняла сина, стиснула ёго обома руками и цілювала в голову, а він припав устами до неньчиних грудей... и кілька хвилин так стояли вони, не мовлячи слова.

– «Скінчив?» спитала мати.

«Скінчив, матусю! скінчив: кандидат.»

Мати перехрестилась, подивилась на небо и промовила: «Слава Тобі, Царице небесная! слава Тобі!.. Як же ти, Сеню, сюди попав?»

«Просто: Иван сказав, що ви усі тут: ну, ми напились чаю, попоїли, та и сюди, пішки.»

– «Боже-ж мій, ти втомився! Ну, дякую-ж тобі, синку!.. Дай ще раз поцілую... Який ти жвавий, та гарний!.. увесь в батька! Як вилитий батько... так и бачу покійного...» И з під старих рісниць скотились у її дві слізи.

«Де-ж, мамо, Соня?» питав Жук.

– «Тут, тут и Соня; десь гриби збирає.»

Жук на радощах и забув про Джура, та вже сей сам нагадав про себе.

«Лишенько-ж мені!» сказав Жук, «я й забув. Матусю! отсе мій приятель лікар Джур», додав він указуючи на Джура.

– «Спаси-Біг вам, спаси-Біг!» говорила стара Жучиха Джурові. «Спаси-Біг, що завернули до нашої хати. Вибачте, що дома не застали: не сподівалась сёгодні гостей.»

«Де-ж отсе Соня, що її не видно?» допитувався Жук и на все горло гукнув: «Соню!..»

– «Що, Марусе! чи готов полудень?» спитала Жучиха куховарку.

– «Зараз буде; нехай ще раз закипить, щоб вварилась каша; наче ще сировата, ось покоштуюте.» Маруся набрала з казана в ополоник каші, простудила її и подала Жучисі. Жучиха покоштовала и сказала: «Еге! нехай ще раз закипить; та здається, треба-б присолити.»

– «Ні, пані, лучше не солить; недосіл на столі, часом переборщиш, хуже буде... на таку велику громаду смаку недобереш. Лучше кожен сам на свій смак присолить.»

– «А наш полудень поспів?» спитала Рися у куховарки.

– «Не знаю!.. ваш Опанас варить, треба ёго спитать; и де се він дівся? у ёго під казанком и огонь потух... Опанас! Опанас! де ти?» гукала куховарка.

– «Ось-де я! на що тобі здався я? скучила без мене чи що?» озвався за катрягою Опанас.

– «Куди-ж бак!.. вельми скучала!.. Пані питають: чи готов полудень?»

– «Зараз буде готов... вареники ліплю.»

«З чим, Рисю, будуть вареники?» спитав Жук.

– «З полуницями; я з Сонею назбирала.»

«Отсе добре! я дуже люблю вареники.»

– «По кор-ррячку! по корр-рячку! покорр-рячку!..» гукали косарі.

– «Еге! бач синку! ми загомонілись, та й байдуже про косарів; пора вже порцію нести,» сказала Жучиха.

– «По корячку! по коррячку!»

«Зараз, зараз!» одгукнув Жук. «Давайте, матусю, я ім понесу.»

И влявши дві боклагі з горілкою, Семен пішов швиденько до косарів. Тим часом, поки Семен частовав косарів, прийшла до куреня Соня, а з нею друга дівчина, вже не першої молодости, але ще й не пристаркувата, літ може з тридцять: з лиця вона була білява, очі на викоті, великі, олов'яні; рот невеличкий, губи тоненькі, зуби білі як крейда, на лиці широкий рум'янець; убрана по городянски; не можна було сказати, що вона гарна, красива, алеж и негарною, некрасивою ніхто б її не назвав. Се була гувернантка Риси і Соні, Fgdulein Ганна з Берліна. Соня була дівчина 19 літ; біле, аж матове лице одділялось од широкого чола густими, широкими, наче з оксамиту, чорними бровами. Чорні як ніч и блискучі як зірки очі служили зеркалом того розуму, котрий скривався під довгою чорною косою, котра спускалась низше пояса. Рот Соні – звичайний, трошки розкритий, спідня губа видавалась трохи наперед; ніс кривою; шия довга, біла як сніг; здається білості шиї и плечей спорилась з білостою української вишитої и вимережаної сорочки, котра покривала груди и плечі Соні; голова уся завітчана полівими квітками. Дивлячись на Соню, не зразу можна було означити її вираз и красу: на перший погляд вона здавалась некрасивою, вялою; але чим більш дивишся на її, тим більш становиться вона перед тобою красивіш и красивіш, и кожен, хто довгенько дивився на Соню, одходячи од неї думав: король-дівка!.. Рися була ще дитина, їй йшов 16-ий рік; невеличкий зріст, бистрі чорні палкі оченята; повне свіже з румянцем смуглове лице, коралеві тонесенькі губки, каштанове волосє... от и вся Рися...

Стара Жучиха зазнаємила Джура з Сонею и Ганною.

– «Дивіться, матусю, скільки я набрала грибів», сказала Соня, висипаючи на траву повну корзинку грибів.

– «Бач! а я скільки ходила, хоч би тобі поганого знайшла; навіть и мухомора не бачила», озвалась Рися.

– «Не даром же говориться: щасливому по гриби ходить», вмішався Джур.

Соня подивилась у низ и стала обтрушувати траву, котра поприлипала до її спідниці.

– «Ну – бо, Опанасе! чи даси сёгодні полудновать, чи ні? ти хиба забув, що паничі не івши?» сказала Жучиха поварові.

– «Готово! готово!» озвався Опанас, «зараз даватиму.»

– «А в тебе, Марусю, готово?»

– «Готово, пані.»

– «Коли готово, так гукай на косарів, нехай полуднують.»

Панночки розіслали під березою килим; Опанас постановив на килимі тарілки и миску з варениками. Маруся одставила кашу, розіслала рядно, положила ложки; узяла високу віху, нап'яла на неї Опанасову кирею, підвела її у гору и гукнула: «полудновать! полудновать!»

– «Даремно гукаєш!» глузовав Опанас, «ти ростом, хоч и з віху, а голосом не вийшла, пищиш, наче кошеня; хто таки почує тебе... А ну, кріпче гукни!»

– «Почують и так, коли захочуть», сказала Маруся.

– «Ні, не почують.»

– «А ну, я гукну!» сказав Джур и так ревнув «полудновать!», що аж Рябко вискочив з під воза и загавкав несамоовитим голосом; а луна озвалась десь далеко за Нестратовщиною.

– «От – як гукають», сказав Опанас; «а ну, Марусю, чи не гукнеш и ти так!»

– «Одчепись!.. пристає наче мокре рядно! Хиба повилазило тобі, не бачиш, що косарі йдуть!»

Жучиха, піднісши косарям до полудня по корячку, и сама сіла з дітьми полудновать. В косарськім полудні хазяйновав приказчик Павло Миронович, чоловік вже підтоптаний. Розмова йшла весело, жваво; жартам, смішкам и вигадкам и кінця не було; звісно як буває на косовиці у доброго хазяїна.

Пополудновавши, Жучиха звеліла Опанасові їхати до дому и приготувляти вечеру. Косарі трохи спочили, хто поклепає косу, хто тільки помантачив, и пішли докошувати.

– «По чім у вас косять?» спитав Джур.

– «Вони в мене не за гроші,» одказала Жучиха, «а толокою. За гроші в один раз такої громади не зберете; а на толоку, бачте, трохи не усе село вийшло – 120 чоловік... За гроші б і сходнійше було для мене, менше коло їх панькатися треба; та вже привикли так: толокою і скорійше і чепурнійше роблять.»

– «Як же так, що за гроші б сходнійше, аж ви їм нічого не платите?»

– «Не плачу грішми, за те вже горілки настанчаю в-волю. За гроші коли косять, так чотири порції в день зовсім доволі; а на толоці – що ручка, так і корячок; а за стравою по два корячки; ну, за вечерею і повечерявши пють вже без счёту, хто скільки здужає.»

– «Пють,» всміхнувся Джур, «а про те і байдуже, як од сего шкодять здоровю.»

– «Куди вам!» сказала Жучиха; «вони про се і думки не мають.»

«Як же їм і думать про се, коли вони з роду сёго й не чули; а до того треба сказать,» вмішався Жук, «що у їх горілка лікарство: заболить живіт – чарку горілки; стане нудно – знов горілки.»

– «Се – правду ти кажеш, синку!»

Повечоріло. Сонце сховалось за гори спочивать після довгого петрівського дня. Косарі повечеряли, випили добре, подяковали за хліб-сіль, позбивали коси, взяли клепачки, бруси, мантачки і разом усі рушили. Жучиха з панночками поїхала по переду, а паничі пішли у гурті з косарями.

– «Нуте, хлопці! пісню!» гукнув отаман. «А де ти – Василь Дорошенко! виходь на перед, та починай!»

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.